

In poslovi se sam od sebe in je žalosten,
ker ve: nekoč zavel bo krog vogala
in srečal množico namestu sebe,
in da bo množica kričala.

Zdaj trg je prazen kakor cerkev po svečani maši,
kjer je ostal le Bog in božji blagoslov.
Na trgu je ostal le stražnik in skrbi,
da se zvečer spet mirni vrnemo domov.

Ljubezen Heli Weiszove

Miško Kranjec

Ulica Montekukulija je dolga kakor pesem o svetem Ivanu. To pa radi tega, ker je v vsem mestecu — in mesto ni majhno, saj ima skoraj štiri tisoč prebivalcev — samo ta ulica, razen nekaj majhnih prečnih poti, ki pa niso za vožnjo. Hiše so razpostavljene ob njej kakor škatlice za žveplenke. Majhne hiše, stare, že močno razpadajoče. Toda nihče se ne spomni, da bi jih dal popraviti ali da bi sezidal nove. Zadaž za mestom je nevisok hrib, posajen z vinsko trto; tja zahajajo meščani v kleti. Tu, na koncu te ulice, je več revščine, kakor je potrebno za tako majhno mesto. Otroci se poleti skoraj nagi pode po cestah in se kopajo v potoku na drugi strani mesta, pozimi pa hodijo bosí v šolo. Pa tega si nihče preveč ne jemlje k srcu. Kdor vzdrži, se mu kasneje dobro godi: brezskrbno življenje živi do smrti. Kajti ljudje nimajo tod kaj delati. Pri vsaki hiši je majhen vrt, kjer jim raste paprika, zelje in paradižniki. Kravica pa, ki jo ima sleherna hiša, da jim ni treba kupovati mleka, odhaja vsako jutro z drugimi vred na pašo, da je ulica včasih polna živine.

To je ulica Montekukulija, velikega vojskovodje in zmagovalca nad Turki. Tu žive sami „zasebniki“: ljudje brez poklica. Če bi jih vprašal, s čim se hranijo, kako žive, bi težko dobil zadovoljiv odgovor. Sicer pa je tako vprašanje neprimerno in bi žalilo te meščane. Važno je, da žive. Tako vidite na priliko Jolan Vadaszovo, ki stoji zdaj pred vrati majhne trgovine z lastnico trgovine, Heli Weiszovo. Zasebnica je, odkar se je poročila, toda imenitna in važna ženska v tej ulici. Zdaj pripoveduje Heli neko zanimivo zgodbo: o Adelajdi Horvatovi, tudi zasebnici, ki je poročena. Toda kakšne stvari počne ta ženska. Lepo vas prosim, nekaj nezaslišnega, in to navzlic temu, da ima tako dobrega in blagega moža. On se je popolnoma zapustil. Pije in bogve, če ne hodi že k drugim. In kakšen človek je bil. Če se Jolan le malo spomni nazaj, ko sta bila še oba mlada, ko sta se ljubila.

Torej me zapuščaš, mu je rekla, „Janči, zapuščaš me?“ — Ne joči, draga Jolan, tako neprijetno mi de. Da, poročiti se moram. Tako hočejo drugi. Tedaj sta oba jokala. — „Jaz“ je govoril, „bom do smrti nesrečen, ker ne bom imel tebe.“ — In glejte, ali ni vedel vsega že naprej. — Tako je pripovedovala Jolan Vadaszova in še mnogo podobnih zgodb ji je povedala. In Heli se je zelo zasmilila; pomignila ji je v svojo trgovino in ji nasula v zavojček nekaj kave. Jolan jo je sprejela z dobrohotno gesto in dejala: „No, naj bo, ker ima možek tako rad kavo te vrste.“

Taka je bila Jolan Vadaszova, toda nič drugačna ni bila njena soseda Heli Weiszova. Heli je bila nekoč židinja, pa se je po vojni poročila s katoličanom in se dala krstiti. Naučila se je nekaj katekizma in podobnega, globlje pa se vera ni vsadila v njeno življenje. Saj se ni dala krstiti zaradi vere, temveč radi moža. Bil je katoličan in je to zahteval od nje. Bila je hči bogatega žida; leta osemnajstega so jim pa kmetje izropali veliko trgovino na vasi in stari je pobegnil in povedel s seboj hčerko in ženo. Tu v mestu je hotel začeti znova, pa je kmalu umrl. Tako je bila Heli prepuščena svoji usodi. Zato se je rada oprijela roke nekega ovdovelega trgovca z enim otrokom. Bilo je videti, da bo zopet splavala na površje življenja. In tja je hotela. Vajena je bila lepega življenja, tu pa je tonila med druge ljudi. Človek bi mislil, da se je že rešila usodnosti. Imela sta veliko trgovino; ona pa je stala za mizo in komaj da je pogledala tako žensko, kakršna je bila na priliko Jolan ali katera druga. Toda kakor bi se usoda prav namenoma spravila nad njo: po treh letih ji je umrl mož in jo zapustil s tremi otroki. Heli je bila, dejal bi — lahkega značaja, razvajena. Zdaj pa je ostala sama s tremi otroki. Lahko bi ji bilo, če bi znala voditi trgovino, ki jo je bil zapustil mož. — Toda čez leto dni ji je ostala samo trgovinica in šele tedaj se je Heli zavedela: treba je začeti drugače. Tedaj je tudi sprevidela, da je potisnjena med te ljudi, med te brezpoklicne ljudi, zasebnike in podobno. Trgovinica ji je bila le toliko, da je živela. Hraniti tri otroke, oblačiti jih — to je Heli zadoščalo. Kakšen smisel pa je imelo vse to? Ali ne bi bilo bolje pobegniti kam v svet in pustiti vse, kar je imela tu? Take misli so jo obhajale v najbolj obupnih trenutkih, dasi se dolgo ni bavila z njimi. Sicer je bilo pa tako le prve čase, tedaj, ko je še verjela, da ji je življenje v tej ulici krivično. Ne, ona nikakor ni to, kar je na priliko Jolan ali kakšna Adelajda Horvatova ali celo Sidy Kis, ki si služi kruha na ta način, da hodijo moški k njej ležat. Fej! Dà, tako je mislila Heli tista leta in je verjela v take stvari.

Toda zdaj — po pičlih treh letih — zdaj je Heli podobna vsem drugim ženskam tega predmestja. Utonila je v vsakdanjosti in zdaj se zanima za vse ničevosti, kakršne raznašata Jolan ali pa Adelajda Horvatova. Kakor oni dve, tako pljuva tudi ona za Sidy: „Ampak, kaj takega —.“ Vendar ima svojega ljubimca: Kalmana Baranyo. To je zvodnik tega mesta ali vsaj

konca te ulice. Velik možakar, dolgih brk in divjega pogleda. Kakor bi se bil zaprisegel, da mora v nekaj letih ljubiti vse ženske tod okoli. Pride, ljubi, in že se poslovi. No, pravi zvodnik. Zdaj je bila torej Heli na vrsti. Dasi se je prej posmehovala drugim zastran tega Kalmana, se je zaljubila vanj kakor vsaka druga. In po vseh hišah so brusili jezike nad tem dogodkom.

Tako je bilo tedaj v tem predmestju, ko se je lepega dne prizibal sem človek srednjih let, približno petintridesetih, Šamu Reich, majhen židčič, v tem kraju popolnoma nepoznan. Pomlad je bila na platanah ob cesti in na črešnjah po vrtovih in Šamu je ogledoval to pomlad, kakor gospodar ogleduje spomladi svoj cvetoči vrt. Sukal je palico v levici, dočim je desnico držal na hrbtu. Oblečen je bil zelo slabo, vendar ga to ni motilo, da ne bi veselo žvižgal z veliko rdečo vrtnico v gumbnici. Tako je koračil, dokler ni obstal pred Helino trgovino. Heli je stala na pragu s prekrižanimi rokami na visečih prsih in zdolgočaseno zrla po cesti.

„Heli!“ je vzkliknil možak, ko je nekaj časa motril žensko na pragu. „Za Boga, kaj pa ti tu!“

Zdaj je tudi Heli oživela. O, Šamu ni bil njej nikak neznanec. Živela sta dolga leta na deželi skupaj, v vasi. Njegova mati je bila židinja. Imela je nekaj časa tudi trgovino, ki je pa propadla. Tedaj se je preselila k Weiszovim in fant je bil napol hlapec pri njih. Ali to ju ni motilo, da ne bi gojila velike medsebojne ljubezni vse dotlej, dokler se Šamujeva mati ni odpravila z njim naprej po svetu. Od takrat ga Heli ni več videla.

Nič posebnega se ni dogajalo v tej ulici, nikdar ni nihče prišel, da bi prinesel vsaj malo sveta s seboj. Neka topost je ležala na ljudeh. Ko je pred leti prišel v ta kraj neki sorodnik iz Budimpešte, je bil njegov prihod velika stvar: vse se je zanimalo zanj, vse ga je hotelo videti, vse je hotelo govoriti z njim. Zato je zdaj ta človek tudi Heli pomenil mnogo. Razveselila se je: njene oči so nenadoma oživele, telo se je razgibalo.

„Šamu!“ je vzkliknila tudi ona in že mu je hitela naproti. „Vstopi, vstopi. Moj Bog, koliko časa te že nisem videla.“ In že ga je vedla v sobo, močno vznemirjena, da so ji roke drhte. Tam mu je ponudila stol, toliko da mu ni padla okoli vratu. Pa če se ni ona, se je spomnil on, kaj je potrebno: stopil je k njej, jo prijel, ji gledal nekaj časa v oči, in jo nato poljubil.

Trije otroci so sedeli za mizo: starejša, Naca, in srednji Vanek sta risala na kameno tablico, dočim je najmlajši gledal z zanimanjem to početje, se čudil lepim ‚babam‘, konjem in drugim stvarem. Ko je vstopil ta možakar, so prenehali z risanjem in skrivaj opazovali tujca. Da je bil revno oblečen, to jih ni motilo, saj ni nedelja, da bi človek hodil lepo oblečen. Mlajši je dregnil Naco pod pazduho, češ, kdo pa je to! Imeli so

namreč navado, da so vselej odšli k sosedovim, k Vadaszovim, kadar je prišel kak moški na obisk, „da ne bi bili na zàdevi“.

Seveda, otroci so otroci, radovedni so; odpravljajo se počasi, čeprav imajo ukaz od matere, da morajo hitro od hiše, kadar kdo pride. Naca to dobro ve in ona je tujka pri hiši: Heli ni njena mati, zato jih samo ona dobi za kakšne nerodnosti. Vanek pa je Helin; njemu se nikamor ne mudi. Zato reče Naca:

„Pojdita vendar.“ Heli je šele zdaj zagledala otroke, pa se pozanima za nje.

„Kam ju pa siliš?“

„K Vadaszovim gremo,“ odvrne otrok. Mama samo pokima:

„Le pojdite, otroci,“ in se domisli srčkane kretnje: svoja otroka poljubi in ju priporoči Naci: „Pazi na nju. Obljubila sem ti obleko za god — —.“ Že dolgo ima Naca obljubljeno obleko. Najprej je bilo za veliko noč; ker je pa velika noč prišla prezgodaj, so preložili to stvar na njen god: za dobra dva meseca. Pa to ni važno, kdaj, temveč da sploh bo. Naci je dvanajst let in že lahko razume, da denar ne raste kakor salata.

Možakar, ki se do zdaj ni ozrl po otrokih, se jim je prijazno nasmehnil. Dejal je Heli:

„To so tvoji otroci?“

„Mlajša sta moja, starejša pa je od prej, njegova.“

„Tako,“ je dejal, potegnil listnico iz žepa in že jim je padel, vsakemu posebej, pet frankovski bankovec v roko. To ni bilo malo: vsakemu otroku pet frankov! Naca pa tudi ni bila neumna, čeprav je rastla tu v tej ulici in čeprav ji je bilo komaj dvanajst let. Sklonila se je k možakovi roki in jo poljubila; isto sta storila mlajša dva. In Šamu je dopustil, kakor bi prišel sam Montekukuli pogledat v to revno ulico, kaj počne njegova deca.

Heli in Šamu sta ostala sama. Obema se je zdelo, kakor bi se še včeraj ljubila, ne pa, da je nekaj dolgih let vmes in mnogo dogodkov. Prijel je Heli za roke in jo pritegnil k sebi. Gledal ji je v oči, se smehljal, in vprašal:

„No, Heli, kako je s teboj?“

Heli so se oči orosile od sreče. Mnogo je pretrpela v teh letih, ko sta bila ločena. On ji je pa oči sušil s poljubi; bil je sploh zelo prijazen. Sedla sta; on na stol, ona njemu v naročje. Z roko mu je gladila lepo pristrižene brke in lase, katere je imel skrbno na stran počesane. Šele dolgo po tem se je spomnil:

„Kje je pa tvoj gospod soprog?“ Zasmejala se je. Kako naivno je vprašal.

„Kako vprašuješ! — Moj gospod soprog je že štiri leta mrtev.“ Začudil se je in bil skoraj žalosten. Pa samo za trenotek, zakaj potlej je dejal:

„Pustiva tega soproga, naj se sprehaja v Abrahamovem naročju. — Povej mi rajši, kako je s teboj.“

„Z menoj?! — Saj si lahko misliš: tri otroke imam, to hišo, kos vrta in trgovino. A koliko mi nese trgovina? Toliko kot nič.“

„Tako, tako,“ je pritrjeval. „Bil sem najprej na vasi, saj veš, da nisem bil doma, ko ste se odselili. Povprašal sem po vas. No, skoraj nihče se vas ni spominjal, komaj sem izvedel, kje si. Pridem v mesto in si mislim: stari Weisz je tu nekje odprl veliko trgovino, bil je podjeten človek. Na vasi se mu je zdelo premajhno.“

„Tam smo propadli,“ je vzdihnila in se spomnila, kako drugače bi lahko bilo, da jim niso razbili. „Razbili so nam in odnesli, kar je bilo v trgovini.“

„Sodrga, kaj pa!“ je vzkliknil. „Heli, da ti mimogrede povem: hudo se godi danes nam židom po svetu. Tako zaničevan rod smo. — A kaj pravim, mi. Saj ti nisi več naša. E, Heli, Heli! Moja mati se je svoje čase spečala z nekim katoličanom — saj se vidi, da nisem čiste krvi — pa kaj ste ji vi tedaj vse izrekli.“

„Žališ me,“ je dejala. „Nisem mogla drugače. Sama sem bila. Ali naj bi živela, kakor živitu neka Sydi? Izbrala sem vendarle boljše pot.“ Potem se je dvignila in se spomnila, da bi mu morala kaj napraviti, brez dvoma je lačen. Stal je ob njej pri ognjišču, ji ves čas držal roko na rami in ji pripovedoval. In Heli je bila vesela, jasen je bil njen obraz. Spomnila se je tudi, da ima v omari nekaj obleke zanj. Povabila ga je v sobo in že je prinesla moževo obleko. Gledal je njeno početje in smehljaajoč se dejal:

„Heli, ti si misliš, bogve kakšen revež sem, ker sem prišel v taki obleki k tebi. Pa ti ne zamerim. Če bi vedela, da sem bil komaj pred dobrim tednom okraden na potovanju, da so mi odnesli dva zaboja, polna lepih oblek in denarja, bi me drugače gledala.“

„Kako govoriš, šamu! To je ostalo po možu. Čemu mi bo. Mnogi so me že prosili in mnogo sem razdala. Nekaj sem si pa obdržala. Kakor nalašč, kakor bi vedela, da prideš.“ In res se je oblekel; vrgel je svoje cunje v kot, le vrtnico, ki jo je imel na strani, le to je pobral in si jo zopet zataknil v gumbnico. Zdaj je bil popolnoma drug človek; očitno ni bil rojen za siromaščino. Vzkliknil je:

„Skoraj bi sam sebe ne poznal, tak gospod sem postal. Heli, Heli, zares nisi še pozabila name. Daleč v svetu sem se te vedno spominjal. Vedno sem si dejal: Kaj neki počne moja Heli. Moram nekoč pogledat k njej. Če ji je dobro in je poročena, ji bom voščil srečo in se zopet umaknem v svet, če pa je nesrečna, ji bom stal ob strani in vem, da bo vesela tega.“

„In našel si me — —“

„— — zapuščeno in samo. Tega sem zelo vesel. Nič ni izgubljeno. Boš videla, kako nama bo še dobro.“

*

Toda Jolan Vadaszovo bi težko kdo prevaril; zvesto je pazilo njeno oko nad mestecom, bolje, nad koncem te ulice. Nič ni ušlo njenemu ušesu. Kaj naj bi sicer počela v življenju, kakor da se je zanimala za take stvari. In to niso bile nikake ničevosti. Ali ni nekaj velikega, če pride tak nepoznan tujec, pa se ustavi pri Heli? Kdo pa je prav za prav!

Toda Jolan je med štirimi očmi zelo obzirna; komaj da tvega vprašanje:

„Ali vas ni včeraj obiskal vaš sorodnik?“ Heli ni hotela opaziti te majhne zvijače, temveč se je naravnost razveselila tako pametnega domisleka. Saj je že sama premišljevala o tem, kaj vse bodo ljudje govorili. Zdaj pa ji ta Jolan ponudi tako misel. In Heli se je oprime:

„Da, moj bratranec je prišel iz Kaniže. Tam ima trgovino, pa je prišel pogledat k meni. Nekdaj je bil velik siromak. Naša mama ga je napol vzdrževala, zdaj si je pa opomogel.“

„Saj ste mi že pravili o njem.“ Pri tem se Jolan ni pozabila skrivnostno nasmehniti, kakor bi hotela reči: Heli, le brez skrbi. Bog ti daj srečo. — Saj je tako rekla vsaka ženska, če jo je kdo obiskal, in nihče ni bil tako nesramen, da ne bi tega verjel. Kaj zato, če je prišel malo raztrgan, saj nismo sredi mesta; tam bolj gledaš nase.

Sicer pa Heli ni imela časa, da bi se zanimala, kaj govore o njej po ulici. Zdaj, v dvaintridesetem letu, jo je poiskala sreča. Dolgo je čakala na njo. Že se je vdala v usodo, vzdvomila je, da bi se ji še kdaj nasmehnila. In vendar: kdo bi bil mislil na tega šamuja, ki se je potepal po svetu. Kakor bi vedel, da ga Heli čaka, se je vrnil, ko se je ona že skoraj popolnoma vrgla Kalmanu Baranyi v objem.

Vse se je preokrenilo. Heli zopet upa, da se reši tega mesta. Kako se bo to zgodilo, o tem ne premišlja. Saj je zares nepomembno: важно je le, da se bo spremenilo. O tem pa ne dvomi. Najmanj, kar pričakuje, je to, da se bosta odselila v srce mesta, kjer so hiše nekaj višje in lepše in kjer stanuje prava gospoda. Tam bosta odprla veliko trgovino. Morda pa pojdeti po svetu, kjer bo trgovina še bolj uspevala. Pa tudi to ni več важно, ker je gotovo, da se bo tako zgodilo; важно je pred vsem, da se Heli umakne iz tega kraja. Zdaj se ji je zopet dvignilo v duši sovraštvo do vsega, kar jo obdaja. Zopet sovraži to Jolan, ki ji hodi pripovedovat karkoli. Kakor je je bila včasih vesela, da je vsaj nekdo prišel k njej, tako sovraži zdaj to žensko, ki se dela tako imenitno. Naposled, kaj pa je? Zasebnica, to se pravi ženska nedoločnega poklica. Norčuje se iz Sidy, ki javno živi, med tem pa sama prav tako sprejema moške. In to ni nič takega, saj so govorili, da je bila svoje dni v Čakovcu in celo v Varaždinu. Heli se pa umakne. Ona ni bila rojena za te kraje. Naj bo: vsi so ji privoščili, ko ji je umrl mož, smejali so se: vidite, kako nas je gledala postrani. No, se bo že sprijaznila z nami.

Zdaj jim napravi prostor, da se ne bodo več spotikali nad njo. Njej se je nasmejala sreča.

Ob večerih ne hodi tako zgodaj spat, kakor je hodila poprej. S Šamujem sedita v kuhinji. Poiskal je v omari haljo Helinega očeta, ki jo je starec rad nosil; prav tako si natakne njegovo čepico, sede na stol, položi noge na drugega in kadi cigareto. Heli sedi njemu nasproti, lepo oblečena. Včeraj je bila v mestu in je kupila prijetno dišavo, da se mazili. Vrgla je s sebe tudi tisto vsakdanjo obleko, že vso oguljeno. Oblekla je najlepšo, edino, ki jo je še imela za praznike, ali kadar je šla v mesto. Tako posedata vsak večer in se pogovarjata:

„Lepa si, Heli!“ vzklikne, poln občudovanja.

Ona zardi in se opraviči: „Norce briješ iz mene. To ni lepo.“

„Norce!“ vzklikne tudi on. „Le kako si moreš kaj takega misliti. — — Nekoč nisem videl tvoje lepote. Skoraj bi te pozabil v svetu,“ se opravičuje. „A zdaj šele vidim, kaj si. Jaz se pač čutim tako starega.“

„Ti in star!“ pravi. „Zdi se mi, da ti je komaj osemnajst let.“

„Misliš?“

Tako sta govorila drug drugemu. In kdo bi Heli zameril! Za vsa leta težkega življenja je naposled vendar smela seči po koščku sreče. Zato sta dejala vsak večer:

„Pogovarjajva se o čem.“ Te večere so izpolnjevale najrazličnejše majhne laži, ki so bile pa potrebne in lepe. Tako je često dejal:

„Kako žene usoda človeka po širnem svetu, naposled pa ti le odkaže mesto, ki ti gre. Kadar sem se včasih spomnil teh krajev in tebe, sem si mislil: Bog ve, če ni že pozabila name. Ženske so take: rade pozabijo, če jim le kaže. Zdaj sem te pa našel zapuščeno, in lahko bi dejal, da si me čakala.“

„Čakala! Saj se ne bi bila nikoli poročila, da ni oče umrl in da nam niso razbili. Tako pa, kaj sem hotela. Ali nate nisem nikdar pozabila.“

„Zakaj se pa nisi drugič poročila? Saj si še mlada.“

„Kako pa govoriš,“ je rekla skoraj užaljeno. „Sklenila sem, da se nikdar več ne poročim.“ Gledal ji je v oči.

„Nikdar, nikdar?“

„Nikdar, nikdar.“

Potlej mu je omahnila v naročje in stisnil jo je k sebi. Bila je ženska in štiri leta je živela sama. Skoraj bi se bila že vdala Kalmanu, samo iz dolgočasja, iz te zavrženosti v življenju. Želela si je, da bi vsaj nekaj še doživela. In to je bila želja vse ulice. Kako bi se ji izognila Heli! Zdaj je bilo pa videti, da ima življenje tudi resnejšo stran in da je vendarle vredno živeti!

Žalig Martin je star možak, ki prebiva pri Bojnečevih. Prišel je predavnimi leti v mesto, kjer je služil pri bogatih ljudeh, dokler je bil sposoben za delo. Odkar se je pa postaral, hodi od hiše do hiše, žaga drva in opravlja vsak posel, ki ga dobi. Tako si zasluži kruha in morda kozarček žganja. Dober človek je, vse bridkosti tega mesta pozna in zna tolažiti in sočustvovati. Zato ga imajo radi. Ker ne raznaša novic, mu radi zaupajo.

Ta človek se rad oglasi tudi pri Heli. Kadar je treba pripeljati kaj iz mesta iz velikih trgovin, opravi to on in dobi kozarec žganja in kos salame. Včasih je ves dan pri Heli; otrokom pripoveduje velike zgodbe, zlasti ono o svoji imenitni pipi. To pipo (veliko redkost!) je poklonil njegovim prednikom sam Montekukuli in je edina pipa, ki je ohranjena po tem slavnem možaku. Pravi: Kako sem prišel do te pipe, bi radi vedeli? Moj prapraded je bil sluga pri samem Montekukuliju. Montekukuli pa je bil velik častilec turškega tobaka, kakor je bil velik sovražnik Turkov. Ker ga je moj prapraded rešil pri Šentgothardu, mu je poklonil to pipo. Vzel jo je samemu turškemu paši iz rok, jo dal temu mojemu prapradedu in dejal: Na, ti moj zvesti služabnik. Doslej si bil moj sluga, posihmal te imenujem za svojega generaliuša. —

Dà, to je edina zgodba, ki jo sme slišati vsak. Da mu je pa Heli že mnogokrat potožila, da je že jokala pred njim, tega ne ve nihče. In ne sme vedeti, ker bi potem ne dobil več tobaka, brez njega pa ne more živeti.

„Draga moja Heli,“ pravi, kadar mu toži. „Nič ne jokajte. Saj ne pomaga. Glejte, človeku je zapovedano živeti. Torej je treba živeti. Nas je mati rodila deset. Kaj vem, zakaj toliko, ali danes bi bil vesel, če bi vsi živeli. Lepo je na svetu. Jaz se bojim le dneva, ko bo treba umreti. Pa recite, ali se vam tako slabo godi? Jaz zase nikakor ne trdim, da bi mi bilo slabo. Daj Bog vsakemu siromaku toliko dobrega. Vidite, tako je treba gledati na svet.“

„Dà, vam je lahko, Martin, vi nimate otrok, ni vam treba skrbeti za druge.“ Bil je skromen človek, poln preproste modrosti, zato je tudi na to znal odgovoriti:

„Tako pravite vi. Jaz bi se pa nič ne upiral, če bi jih imel toliko, kot jih je rodila moja mati. Svet je širok. Reven človek se vedno prerine skozi življenje. Včasih, ko gledam vso to drobnjad na cesti, si mislim: moj praded se je boril pri Šentgothardu in postal iz sluge general. Bog ve, kaj bo še vse iz teh mladcev. Kadar nam bo tu tesno, se bomo selili v srce mesta, kjer so visoke hiše.“ Tako je krepil Helino vero v življenje. In tako je govoril drugim. Zaradi tega ga tudi v sreči nihče ni pozabil.

Ko je torej tistega dne stopil v Helino trgovino, se ga je razveselila in ni skoparila s tobakom; dala mu je dva zavojčka.

„No, Heli,“ je pomežiknil. „Bog vam daj srečo.“

Zardela je in dejala: „Ste že slišali?“

„Slišal,“ je prikimal. „Vse je dobro, kar pošlje Bog dobrega revnemu človeku.“

„Kaj pa vi pravite, Martin?“

„Kako mislite, Heli?“

„Ali naj ga vzamem?“

„Zastran ženitve,“ je momljaj, „bi vam dejal: ne prenaaglite se. — Predvsem, ali ga dobro poznate?“

„Že prej sva se rada imela, ko smo bili še na vasi.“ Prikimaval je.

„Težko je, če je človek sam, to sam najboljše čutim. Tudi za vas ni prijetno. Ali mnogo jih poznam, ki jim je poročenim še težje. Ne bom vpraševal, ali je bogat, ker vem, da bogastvo ni vse. Prav tako ne bom trdil, da vam je zdaj dobro in da bi bilo težko kaj boljšega za vas. Toda življenje je kakor krajcar, so dejali moj oče: na eni strani je njegova vrednost, na drugi pa to, kar otroci navadno najrajši gledajo, kak neresničen dvoglavi orel. Ne glejte tega orla, ampak na krajcarjevo vrednost.“

„Odselili bi se. Saj vidite, da tu ni mogoče živeti. Tam bi kupili veliko trgovino, vse drugače bi bilo.“ Martin se pa le smehlja. Ali ne verjame v trgovino, v lepše življenje?

„Heli, Bog vam daj srečo. — Kadar boste tam, vas bom že prišel kdaj obiskat.“

„Vi se smejete.“

„Bog ne daj, Heli. Rad bi videl vso to revno ulico srečno. Toda vsem ni dano. Redki so izbrani.“

Moder možak je ta Martin, Heli ga ima rada. Zdaj mu pa vendarle ne verjame. V svojem srcu se je odločila drugače.

*

Večeri so še vedno taki kakor prve dni, komaj majhna razlika je v njih. Še vedno se otroško zgovorna pogovarjata z istimi besedami:

„Povej, kako zelo me imaš rad!“

On: „Rad te imam.“

Ona: „Kako!“

On: „Zelo rad te imam.“

Ona: „Pokaži z rokami.“ Tedaj se nateguje, še prste mora iztegniti. In v njenih očeh je to res velika ljubezen. Taka je postala v svojem dvaintridesetem letu.

„Povej, koliko ljubic si imel po svetu!“

„Pa povej ti, koliko si imela tu ljubčkov.“

„Nobenega.“

„Bila si poročena.“

„Poročena,“ je vzkliknila. „Zaradi tega še ni treba, da bi koga ljubila. Poročila sem se, ker drugače nisem mogla živeti.“

„Tudi jaz sem tu in tam ljubil. Včasih se mora človek tega oprijeti. Kadar nimaš dela — in to je bilo pogosto — si moraš poiskati kak kotiček. Dekleta po svetu laže dobe službe in če te nekaj dni hranijo, kaj zato.“

„Kaj pa potem?“

„Potem se posloviš in greš.“

„In ona?“

„Ona? Nekaj časa joče, nazadnje pa pozabi. Saj nisem bil ne prvi ne zadnji. Tako delajo vsi.“

„Taki ste vsi moški.“

„Kakšni?“

„Ljubezen vam ni nič.“

„Ljubezen! Kaj pa je ljubezen!“ Tu je bil začetek nekakšnega majhnega razdora, ki ga pa Heli ni hotela videti. Predala se je temu življenju. Zanašalo jo je čimdalje bolj in bilo ji je prijetno, plavati v teh valovih.

Nikakor pa ni mislila, da se vse skupaj ne bo dobro izteklo, kakor je želela. V mislih ji je bilo življenje, ki jo je čakalo. Dà, posloviti se čimprej od tega kraja! Res ni šamu nič omenil, vendar je bilo tako samo po sebi umljivo, da se ni bilo treba razgovarjati o tem, čeprav bi se bila včasih rada. Komaj je načela tak pogovor, sta ga že končala. Njemu ni bilo do tega. Vendar se njena ljubezen ni prav nič zmanjšala. Tudi on ni kazal nič manjšega zanimanja do nje kakor prve dni. Govoril je celo o velikih stvareh: o novem življenju, ki ga bo treba začeti.

„Mnogo sem se potepal okoli, lahko bi se kje oprijel kake stvari, toda človek ne čuti nikjer nič posebnega. Zdaj se mi zdi, da sem prišel nekam, kamor sem želel ves čas. Mi smo tak rod, raztresen po vsem svetu.“

Take izjave so jo vendarle naganjale k resnemu premišljevanju. Najprej se mora seveda odpočiti, potem pa pride nekega dne z izjavo: Heli, kaj bi tako živela! Poročiva se, da naju ne bodo opravljali. In potem bodo naložili na voz vse, kar imajo, in se odpeljali v novi svet. Ta svet je bil tako blizu, da ga je Heli zmeraj imela pred očmi.

*

Heli je stala za prodajno mizo in nekaj računala. Bilo je dopoldne in ta čas so kmetje, ki so zjutraj kaj pripeljali ali prinesli v mesto, prihajali kupovat razne malenkosti.

Tedaj je prišel Kalman Baranya, čokat možak s podvihanimi brki. Obstal je pred vrati in se zaničljivo smehljal, videč, kako je Heli zardela. Nekaj časa ni nobeden spregovoril; naposled pa je možak stopil k Heli, jo prijel za roko in dejal:

„No, kako je s teboj?“

„Kako naj bi bilo? Kakor vedno!“

„No, no, kaj bi se tako opletala. Povej rajši, kakšen obisk imaš zadnje čase. Koga si ujela.“

„Koga sem ujela?!“

„Tisto podgano mislim.“

„Lepo govoriš, pa se delaš imenitnega.“

„Lepo! Kako pa naj drugače govorim. Radoveden sem le, če si mu blagovolila sporočiti, kaj si imela z menoj. Radoveden sem, kako se bosta potem razumela.“

„S tem si rajši ne beli glave! Kar je bilo med nama, lahko poveš vsemu svetu, če ti bo kdo verjel. Velik širokoustnež si, vse mesto ve o tem.“

„To je skoraj res, Heli; čudim se le, zakaj se mi nisi že prej uprla, ko si tako dobro vedela, kakšen sem. Vendar ti bo še žal. Kdo pa je on? Židič, židek, bog si ga vedi, odkod se je priklatil. Malce si bo opomogel, potem pa z bogom. Lepo te vleče in vidi se mu, da je spreten človek. Ali ne daj Bog, da bi bil jaz še kdaj dober s teboj.“ Stopil je za mizo in si vzel cigareto. Zadnje dni, kar je pohajkoval k njej, se je tako navadil. Pa mu je sunila roko v stran. Malce je osupnil. Zrl je nekaj časa vanjo, spodnja ustnica se mu je pobesila in šele zdaj je bilo videti usta, ki so se skrivala pod velikimi, košatimi brki.

Tedaj je stopil v trgovino sam Šamu Reich v pisani halji Helinega očeta in z njegovo črno čepico, podoben Japoncu v kimonu. Roke je prekrizal na prsih, cigareta se mu je prilepila na spodnjo ustnico. Kakor bi bil ta končič cigarete toli težak, da se mu je ustnica pobesila od njega. Ko je govoril, se je cigareta pozibavala z ustnico vred. Bil je res podoben židovskemu trgovcu, ki je prišel pogledat, kako je s prodajo. V njegovi postavi pa je bilo nekaj lenega; vsekakor je dejal dokaj malomarno:

„Kako se pa vedete?“

Kalman je imel zdaj sebe vrednega nasprotnika in se je postavil v bran. Z levico si je sukal brke in motril Šamuja.

„Torej vi ste tisti slavni Helin bratranec?“

„Dà, in kaj bi radi od mene?“

„Od vas prav nič. Prišel sem vam samo povedat, da se je že meni vdala.“

„No, imeli ste srečo. Ker sem pa zdaj tu jaz gospodar, si ne boste jemali naših cigaret.“ In še vedno se mu je zibala cigareta na spodnji ustnici.

„Tudi vam se ni treba prav nič razburjati. Veste, midva sva oba tu le v gosteh, moj dragi bratranec iz Kaniže. Lahko si dava roke. Imam vas rad, ugajate mi.“

„Prav nič nimam zoper vas; ker ste pa tako oblastni tu, kjer sem, jaz doma, vas vržem na cesto.“ In res ga je prijel in postavil na cesto, kjer so poleg Jolan čakale še druge ženske. Kdo bi si bil mislil! Tak majhen židčič in tolika moč. Kalman je doživel veliko sramoto pred ženskami; kaj takega se mu še ni zgodilo.

Ko se je Šamu vrnil v trgovino, se mu je Heli vrgla okrog vratu in ga močila s solzami.

On jo je pa z roko odrinil in šel v sobo.

*

Ta zadeva ni ostala brez posledic. Sicer je bil pa Šamu že delj časa nekam hladen s Heli. Heli je stvar pravilno presojala: naveličal se je. Hodil je po svetu in najbrže se nikjer ni dolgo ustavil. Čeprav je spočetka verjela, da je Šamu le radi nje prišel sem (o, kolika naivnost!), je zdaj jasneje motrila vso prigodo. Prve dni je še govoril o ljubezni, o velikih načrtih, ki naj bi jih izvedla Heli. Naposled ji je pa svetoval, da bi bilo dobro začeti z nečim, kar bi privabilo pravo gospodo, da bi prinašala denar. Tu je dovolj deklet; ali ni bolje, da si služijo na ta način boljšega kruha.

Heli ni bila verna ženska, vendar ni bilo po njenem okusu, kar ji je pravil. Seveda, bil je po svetu in tam je vse to drugače; tu pa mora tako biti, kakor odločijo ljudje. Naposled je svetoval njej, naj se lepo napravi. Dejal je, da jo povede v mesto. Samo lepo se mora obleči.

Nekaj nezaslišanega! Da bi postala enaka Sidy, da bosta skupaj hodili okoli. Imenitno! Ne, Heli ni bilo takoj jasno, ali se le norčuje, ali misli resno.

In vendar! Ravno sedaj ga je hotela navezati nase. Spočetka je bila zaljubljena vanj in se ga oklenila le radi tega, ker se je naveličala samote, ker je bila razdražena: naveličala se je tega obupnega življenja. Hotela je stran odtod. Zdaj ji je bilo pa nekaj več: bala se je, da se bo nadaljevalo vse tako, kakor je bilo doslej. Da bo celo nekaj za vedno ostalo kakor kamen, ob katerega se bo vsak spotaknil. Prej se je že nekako vdala v usodo tega življenja. Čeprav je na tihem sanjala, kakor sanjajo vsi ljudje v tej ulici, je bila druga stran njenega življenja popolnoma resnična. Bila je podobna krajcarju, kakor ji je dejal stari Žalig: na eni strani je bila njena vrednost, na drugi pa dvoglavi orel, nekaj neresničnega, umišljenega, komaj znak nečesa nedoločnega. Vdala se je in je vedela, da se ne bo nič spremenilo. Treba je živeti, kakor je pač v takih razmerah mogoče. Po tem prelomu se je pa bala nadaljevanja vsega tega, v čemer je plavala doslej. Bala se je. Že si je upala misliti, da nekega dne Šamuja ne bo več. Vendar jo je obhajala groza pred trenutkom, ko se bo to zgodilo. Tako je pomalem plahnelo vse umišljeno, vse njene sanje.

In prav zdaj se je še močneje oklepala tega človeka. Nekaj obupnega se je vgnezdilo v njenem srcu: treba ga je privezati k temu domu. Vse bi mu žrtvovala. V tej grozi si je kupila za skopo prihranjeni denar lepo obleko, samo da bi mu ugajala. Mazilila si je lase, si jih česala kakor v mladih dneh, in on je vedno dejal, da je lepo počesana. Niti pomislila ni, da mu ta frizura sploh ne ugaja. Zjutraj, ko je še spal, je stala pred ogledalom

skoraj pol ure in se napravljalja. Segla je po pudru, da bi zabrisala gube, ki so se ji zarisale v lice in ki jim poprej ni posvečala nikake pažnje.

Otrok, ki so bili raztrgani, ni videla. Komaj rahlo se je spomnila, da je že več kakor pred pol letom obljubila Naci novo obleko. Otrok ji je mnogo pomagal pri delu, pa ga je vendar odrivala. Vedno si je ponavljala: prihodnjič pa pride Naca na vrsto. Zdaj je odgnala to misel. Potem, ko se bo uredilo, kupi tudi Naci obleko in celo lepšo, tako, da malo zabriše z njo svoj greh.

Martin Žalig je včasih posedal z otroki. Mimogrede je opazila, kako so vsi pazili na njo. Dobro so videli, kako se oblači, kako skrbi zase. Otroci so sedeli pa strgani za mizo; mlajši je imel neke cunje, da mu je ena rama gledala iz njih. Martin je le kadil iz svoje pipe, ki jo je podedoval po Montekukuliju, in pravil zgodbe o njej. Bil je preveč obziren, da bi Heli kaj očital. Samo smehljal se je zagonetno, kakor je bila njegova navada. Toda zdaj, odkar je začela Heli na debelo noret, ga že tri dni ni bilo blizu.

Heli je bila vsa iz sebe. Najprej se je odločila, da bo nekaj dni užaljena, da bo Šamu videl, da ni nikaka candra. Res je hodila molče okrog, odgovarjala mu je le na vprašanja, pa še na tista hladno in kratko.

Včasih, ko jo je videl tako, je dejal:

„No, Heli, kako je s teboj?“ Skušala se je nasmehniti.

„Kako naj bi bilo.“

„Tako zamišljena si. Kakor bi se kaj zgodilo. Sem ti morda jaz kaj prizadejal? Kar povej, saj smo ljudje, se bomo že sporazumeli.“ Ona ni odgovorila, temveč je šla ven. Bil je dovolj brezbrizen, da se ni zanimal, kaj bi bilo temu vzrok. Sedel je na vrtu na pomladnem soncu, drezal po gredah in kadil cigarete. Nič takega ni bilo v njegovem vedenju, da bi mogla biti Heli razočarana. Delal je skrbno, se igral z otroci, ki so hodili okrog njega, in jim pripovedoval o tem in onem. Najmlajšega si je često položil na kolena, ga ščegetal ali mu pa pel.

Nekega večera pa je Heli naravnost povedal:

„Saj te vidim, Heli, in ni mi treba tajiti: naveličala si se. Nič ne de, vendar bi bi bila lahko bolj odkritosrčna. Prišel sem s čisto mislijo. Nič hudega nisem hotel od tebe. Ne vem, zakaj se čutiš užaljeno.“

Sedela je za mizo, gledala mimo njega, dušila solze v očeh in si grizla nohte. Vsak hip bi utegnila izbruhniti.

„Naveličal si se, Šamu,“ je rekla nekega dne. „Videl si našo revščino, pa si se naveličal. — Zelo si se spremenil. Naša mama te je dobro poznala.“

„Kaj pa je dejala?“

„Dejala je: Heli, pazi se pred njim, on je tak človek. Velik fakin je.“

„Tako je rekla? No, bila je pač stara židovska gos.“

Heli ga je pogledala. Takih besed še ni čula od njega. Osupnila je, vendar mu ni rekla niti besedice. Naslednji večer zopet isto govorjenje, dokler mu ni naposled povedala:

„Naveličal si se, Šamu, z obraza ti berem, kako si se naveličal. Saj bi mi bil lahko povedal, kako je s teboj, ne bi ti zamerila.“ Morda je bil to zadnji poizkus, preden se je odločila; in še zdaj si je morda želela zadovoljivega odgovora. Kako bi se razveselila, če bi ji bil dejal:

„Heli, kako pa govoriš. Saj te bom vzel. Ali je prav tako?“

Dà, to je bilo tisto, kar bi bila rada slišala. In zaradi tega je vprašala. Ne bo se mogel izogniti, nekaj bo moral reči. On pa je le vzkliknil:

„Heli, nisem mislil, da si taka.“ Torej ona je bila taka! „Saj vem, ti bi rada, da bi ti dejal: Heli, poročiva se. Toda ti nisi tega do kraja premislila. — Reči je lahko, in dejal ti bom, kadar hočeš, če je res le v tem življenje. Ti si že od vsega početka mislila na poroko. Vam ženskam pomeni oltar odrešenje sveta. Toda ti si bila poročena, pa bi lahko vedela, kako je. Dobro, poročim te. A potem? Zdaj ste štirje pri hiši; vidim, kako težko je skrbeti za štiri. Dà, če bi živeli v velikem mestu, kjer bi človek lahko poiskal to ali ono službo. Bil sem povsod in vsega sem vaju. Toda karkoli bi počel tu, vse bi bilo brezpomebno.“

„Trgovino bi povečali ali pa bi odprli kje sredi mesta.“

„Tudi jaz sem mislil na to. Toda trgovina stane. Koval sem že velike načrte s trgovinami. Da me ni čas prehitel!“

„Ali pa bi odšli kam v drugo mesto. Tam bi bilo, mislim, laže s trgovino.“

„V drugo mesto, Heli. Imenitno, tudi na to sem mislil. Rekel sem si: Glej kako uboga je Heli v tem kraju. Povedi jo v veliko mesto, kjer se obnesejo tudi majhne trgovine. Toda za reveža je povsod slabo. Kdor si je poiskal primeren kotiček, stori najbolje, da ostane v njem. Drugod ne najdeš niti toliko zavetja. Težko je nam. Videl sem veliko revščine po svetu. Heli, ti si ne moreš niti zamisliti, koliko revščine je po svetu. Še večje kakor tu. Kaj vam pa manjka? Živite. Človek mora biti hvaležen gospodu Bogu, če živi. Danes je to za revnega človeka mnogo. Jaz bi kar za zmeraj tu ostal, če bi videl, da je mogoče. Ali naj še dalje čepim tebi na vratu? Tri otroke imaš in zanje bo treba skrbeti, ne pa, da bi vzdrževala še mene. Vem, da ne boš nikoli srečna, kakor jaz ne. Ali taka je naša usoda. Pa to ni važno; važno je, da so otroci srečni. Mi moramo pripravljati pot naši deci, rodu, ki prihaja za nami.“

O, kako lepo je lagal. Toliko, da se ni slinil pri tem velikem govoru.

Heli se je le zaničljivo smehljala. Zdaj je vedela, kako je. Toliko da ni zarila glave v blazine in jokala krčevito. Jok ji je bil na ustnicah, oči so bile polne solz. Vendar se je le dvignila in šla v trgovino; tam je zajokala.

*

Zdaj je bilo odločeno in Heli je samo še čakala, kdaj se Šamu dvigne. Nikakega opravka ni imela več z njim. V srcu je sicer kovala velike načrte. Sklenila je, odpeljati se v mesto in tam najeti prostore za večjo trgovino. To ji je blodilo po glavi, ker je vedela, kako bo, kadar ga več ne bo.

Mnogo načrtov ji je begalo misli, eden večji od drugega, in za vsakega se je močno navdušila. Že se je videla v novih prilikah. Velika trgovina sredi mesta: zgoraj napis z velikimi črkami: Heli Weisz. Na pragu stoji in gleda mestno vrvenje. V trgovini je dvoje vajenk, pomočnik, blagajničarka. Njeni otroci — zdaj se jih je spomnila — so lepo oblečeni. Naca je že v trgovini, da se izuči. Življenje se jim smehlja. Ni jih pozabila. Heli hodi v gledališče, na druge prireditve, povsod jo sprejemajo kot veliko damo, vse se ji klanja, poljubljajo ji roko. Ona pa se komaj nasmehe. Vse se zanima zdaj zanjo, ker je vdova, imenitna vdova. Vendar je z vsemi enako hladna. Dà, zdaj bi dobila kogarkoli, ko se ji je nasmehnila sreča.

Nekega dne pride sam Šamu Reich mimo, popoten človek. Gleda napis na trgovini, bere in ne more verjeti. Naposled se odloči in vstopi, da povpraša; saj več, kakor da ga vržejo na cesto, se mu ne more zgoditi. „Prosim, ali bi lahko govoril z milostljivo gospo Heli!“ — „Prosim, počakajte trenotek.“ Tedaj pride ona, lepo oblečena, kakor si je včasih komaj upala sanjati. Obstane pred njim, pa se zaničljivo smehlja. O, dobro se bo spominjala šamuja, vendar bo dejala kakor vsakemu tujcu: „Želite, prosim?“

Takim mislim se vda ja zdaj vsak trenotek, kadar stoji sredi svoje trgovinice. Komaj da se še briga za posle. Ničesar več ne naroča. In Martin Žalig, ki je vaje n, da se skoraj vsak drugi dan odpravi v mesto — med tem se vedno nabere kaj drobiža — odhaja z nedoločnim nasmeškom na obrazu.

„Ne, ne, Martin, zdaj ni treba. Preselili se bomo. Vendar ne pravite nikomur. Sklenila sem. Tako je treba. Človek ne sme ostati zmeraj na istem kraju. Začeti je treba, začeti. Vi pa pojdete z nami. Zakaj vas bomo potrebovali? Bodite brez skrbi, v veliki trgovini se dobi zmeraj kak opravek za vas.“

In stavec je ginjen; ne veruje sicer, pa vendarle pravi:

„Heli, Bog vam daj srečo. Če je je kdo potreben, ste je vi. Dà, vzdvo-miti ni treba nikoli. Človek si mora poiskati prostor, kjer se razmahne.“

*

Šamu se odpravlja. Heli mu bere z obraza ta namen. Naveličal se je, o tem je prepričana. Če ji je bilo prve dni hudo, ji je bilo predvsem radi tega, ker se je bala, da bo morala ostati tu. Zdaj pa je njen obraz zopet jase n in mnogo lepih misli je v njej. Toliko, da mu ne reče: Kdaj pojdeš? Le pojdi, da se tudi mi čimprej ognemo odtod.“

On se pa le še obotavlja. Na vrtu dela in hiti, kakor bi se bal, da ne bo vsega opravil. Pride k Heli in vpraša:

„No Heli, kaj imaš še takega, da ti uredim?“

„Kar hočeš,“ mu odvrne. „A čemu se tako ženeš. Saj imam še Martina, ki mi vse opravi.“

„Tako?“ Poišče si sam to in ono. Dva dni popravlja z Martinom streho, ki jo je zimski veter razdrl, pa ni bilo nikogar, da bi jo popravil. Eno steno je treba podpreti, ker se podira. Seveda, najbolje bi bilo, postaviti novo hišo. — Treba je popraviti plot, da ne bodo tuji pujski ali pa kure zahajali na vrt.

Nekega dne pa zmanjka tudi tega dela.

Tedaj se Šamu resno odpravi na pot. Toda, oditi kar tako, je težko, to tudi sam dobro čuti. Zato bi Heli rad nekako pregovoril, preprosil jo, naj ga pusti. Predvsem pa bi rad še nekaj denarja. To ga prav za prav muči. Ve, da mu ga bo Heli dala. Vendar bi ga bilo sram.

Tistega večera sedi zaradi tega malo dlje na stolu s cigareto v ustih. Ko pa vidi, da se Heli odpravlja spat, jo pridrži in jo potegne k sebi:

No, Heli, kam pa se ti tako mudi?“

„Spat,“ je odvrnila dovolj brezbrizno.

„Včasih se ti ni tako mudilo spat,“ je dejal in bil malce užaljen. Ni mu odgovorila. „Kako si se vsa spremenila od tedaj, ko sem prišel. Komaj mesec dni sem pri tebi, pa taka razlika.“ Ona pa je bila vsa v drugem svetu in taka laž je ni tako prevzela, kakor bi jo bila morda poprej. „Ko sem prišel,“ je nadaljeval, ko ni bilo odgovora, „sem mislil, da bo vse drugače. Naposled pa nisem prav nič razočaran. Vem, da se je moralo tako zgoditi. Ti me boš obsojala, ko me ne bo več, o tem sem prepričan. Niti enkrat ne boš pomislila, da nisem prav nič kriv. S teboj je drugače kakor z menoj. Vendar si misliš: on je svoboden, blagor njemu. Lahko gre, kamor se mu zdi, in odide, kadar se mu zdi. Tako misli vsak. Pa je popolnoma zgrešeno. Kakšna svoboda? Jaz sem pa vedno le najlepše mislil o tebi. Zmeraj sem si dejal: Težko je moji Heli. Marsikdo ne bi vzdržal na njenem mestu. Naposled pa, kakorkoli obrneš stvar, moraš priznati: tebi je vendar neprimerno bolje kakor meni. Res trpiš, vendar veš, zakaj. Na stara leta boš imela svoj dom in ne bo ti treba umirati pod tujo streho. Ta dom je tvoj, tu boš samevala in mislila na nekdanje dni. Tedaj boš gledala na življenje vse drugače. Kadar si blizu dogajanja, jočeš nad marsičem, čemur se pozneje smeješ. Moja usoda pa je popolnoma drugačna. Pravil sem ti že, v kakšnih prilikah sem rasel. Kdo je bila moja mati? Židinja, ki ste jo vsi zaničevali, ker se je spečala z drugovercem. Vlačila me je po svetu, dokler se nisem odtrgal od nje kakor berač s šepavo

nogo. Bila sva večkrat lačna kakor sita. In ko sem jo zapustil, se mi ni godilo nič bolje. Vendar ji nisem rekel žal besede. Že mora biti tako. O, svet ni posajen z rožicami, kakor misliš ti. Zlasti za nas ne.“

Bilo je videti, kakor bi prvič govoril iz srca. Morda pa le ni bil tako slab človek. Heli ga je poslušala, ne da bi jo kako ganilo. Slutila je, da bo temu sledilo nekaj drugega. Vprašala je le:

„Ali si končal?“

„Če sem že končal?“ se je nasmehnil. „Dà, ničesar več ti nimam povedati. Naposled tudi nima pomena.“

„Denarja bi rad,“ je rekla v nekakem srdu. „Kar povej, koliko potrebuješ.“

„Govoriš, kakor bi prosil miloščine,“ je dejal. Vstal je in vrgel ogorek v kot. Nato je nekaj zagodrnjal. Bil je videti užaljen.

Heli je bila preveč ženska, da bi ga mogla mirno gledati. Stopila je k njemu in rekla je z malce tresočim se glasom:

„Povej, da bom vedela, če imam toliko v blagajni.“

„Misliš si: prosi in bo pozabil. Toda povem ti, da ti niti dinarja ne ostanem dolžan.“ Povedal ji je vsoto. Šla je, pa se je vrnila, ne da bi mu mogla toliko dati. „Nič ne de,“ jo je opravičeval pred seboj.

In ko sta legala, je končal svoj govor:

„Ti misliš, da pohajkujem po svetu in se mi dobro godi. Glej, jaz pa imam v glavi velike načrte. Zmeraj sem mislil, da si moram toliko prislužiti, da odpreva nekje veliko trgovino ali kavarno. In če sem mislil na to že poprej, mislim danes še toliko bolj. Ti bi pa rada, da bi poležaval tu v brezdelju, čeprav bi ljudje govorili, kako zapravljava. Sram me je, vendar ne kaže drugače, kakor stopiti še enkrat na cesto, ki vodi v svet, in vrniti se bogat. Potem, Heli, potem se dvignemo od tod. Bodi pripravljena. Še je življenje pred nama.“

Dà, Heli je bila ženska in preveč lepega je povedal, čeprav lažnivega. Vdala se mu je še za tisto noč in tisto noč je doživela veliko ljubezen. Kdo bi ji zameril!

*

Dolga je ulica Montekukulija v malem mestu I..., kakor pesem o svetem Ivanu. Pritlične, razpadajoče hiše stoje ob njej, nagnjene od zimskih vetrov kakor platane ob cesti. Mnogo malopomembnih dogodkov je tu, mnogo majhne tragike, ki nihče ne ve zanjo, razen žaliga Martina, ki jo tolmači z dobrodušnim nasmehom in z veliko modrostjo. Ljudje so kakor povsod: mnogo sočutja imajo s svojimi bolestiti; mnogo bi radi, pa store le malo. Pohajkujejo in čakajo. Bog ve, česa čakajo. Nekaj bi radi, pa ne vedo, kaj. Prav je povedal Martin. Podobni so krajcarju; na eni strani je dvo-

glavi orel, nekaj umišljenega, neresničnega, na drugi strani pa je njihova prava vrednost, majhna cena. In vsi so kakor krajcar.

Tako ni na priliko Jolan Vadaszova sama sebi podobna. Od početka nosi v sebi majhno doživetje, ko se ni mogla poročiti z onim, ki ga je ljubila in kateremu bi bila dobra žena. Zdaj sta oba nesrečna. Kljub temu pa zvesto skrbi za svojega „možeka“ in rada sprejme, če ji Heli stisne kaj v roko. Rada, da postreže možeku in da ga priveže nase.

Pač pa je v mestu le ena Montekukulijeva pipa in ta pipa ima veliko vrednost. Ob njej ponazoruje Martin Žalig življenje. Poglejte, pravi, moj sorodnik, prapraded je bil sluga pri generaliušu Montekukuliju, pa kako ga je odlikoval; ne samo s to pipo, temveč ga je dvignil visoko med grofe in drugo gospodo. Torej nikar obupati; smo pač tak rod. Znali si bomo poiskati mesta v svetu. Čim več nas bo, tem več bomo posedli!

V tej ulici sije pomlad skoraj močnejše kakor drugod. Dekleta odhajajo z motikami na polje, košček polja imajo zunaj mesta. Motike nosijo na rami kakor sončnike; držijo jih sredi ročaja. V nedeljo se bodo pa sprehajale po mestu, ker so meščanke in imajo pravico do tega. Zraven sanjajo velike stvari: nekega dne pride (kdorkoli že) in jih povede v svet, v življenje. (Kaj zato, če odhajajo po večini v Čakovec ali Varaždin!) Vsem se ne posreči, ali komur se — blagor mu.

In zopet utegne priti kake spomladi kak židčič Šamu, v strganih capah, z vrtnico v gumbnici. Če se mu ne bo vdala Heli, se mu bo pa katera druga. Saj je zmeraj kdo zapuščen in nesrečen.

Heli pa ne postaja več na pragu svoje trgovine, ker ne pričakuje ničesar več. Kvečjemu z Vadaszovo se še kaj pomeni. Vadaszova Jolan pa je dovolj obzirna; ne posmehuje se, niti ne omeni Šamuja, kakor da ga ne bi nikdar bilo sem. Rajši pripoveduje o Sidy ali pa o Adelajdi Horvatovi. Sicer se je pa zgodilo že nekaj novega v tej ulici. Marija Kovacs je bila pri oni ženski. Torej otrok bi bil? Dà, otrok. Bog ve, kje ga je iztaknila. Moža ni doma, za delom je šel. No, naj bo. Vsak naj gleda nase.

Heli ji vendar stisne nekaj kave v roke in Jolan ne pozabi reči:

„No, naj bo, ker ima moj možek tako rad tako čisto kavo.“ In sprejme z veliko dobrohotnostjo, kakor bi ji bilo vsiljeno. Tako je prav. Saj nismo berači.

Naca je dobila novo obleko. Heli je dala eno svojih prenarediti in sešiti otroku, da ne bo hodila naga po svetu. Naca je v dvanajstem letu, in otroci v teh letih so radi lepo oblečeni. Heli pa ne potrebuje nič izrednega več. Zdi se ji, da je bila krivična z Naco in sploh, da ni bila z otroki, kakor bi bilo treba. Zdaj bo vse popravila.

Žalig Martin hodi zopet v mesto, da prinese tega in onega. Vse kaže, da Heli ne misli opustiti trgovinice. Kakor da bi ji bila preveč prirastla k srcu.

Martin je tudi ne izprašuje. Saj ni blebetač. Razume, kar mu kdo pove, razume pa tudi tisto, česar mu nihče ne pove, in ve, kaj je treba.

Vendar se mu zdi potrebno potolažiti Heli; vidi jo vsak dan, kako je zamišljena, kako so njene oči nekje daleč v svetu.

„Heli, nič ne žalujte. Naj bo, pustite, pozabite! Kakor je odločeno, tako bomo živeli. Vaši otroci bodo pa morda imeli trgovino že v mestu. Življenje gre počasi. Zastran onega pa recite: Bog z njim. Kakor je prišel, tako je odšel, da le ni bilo večje nesreče.“

In nekega dne bo Heli zopet dobre volje; toliko boljše, ker ne bo nobenih sanj več. Vse bo tako resnično, skoraj važno. In Heli ni nikako šestnajstletno dekle. Dvaintrideset let ji je in v tej starosti je dozorela.

Zavrženo pismo

Vida Tauferjeva

Saj res ne vem,
čemu sem mu pisala;
pri srcu mi je zdaj tako hudo.
Če mogla bi,
bi bridko zajokala,
pobožala bi ranjeno roko.

V avgustu, na nedeljo sem pisala,
žarele so mi žalostne oči,
in trikrat pismo sem potem prebrala,
s seboj nosila ga tri dolge dni.

Podlesek moj,
sama sva zdaj ostala,
samo ti veš, kako mi je hudo.
Saj res ne vem,
čemu sem mu pisala,
čemu zdaj nosim ranjeno roko.